

Kiista essentialismista

Haastattelussa Tina Chanter

1980- ja 1990-lukujen taitteessa feminististä ajattelua hallitsi taistelu sukupuolten olemuksesta. Feministit ovat yhtä mieltä sukupuolten välisen tasa-arvon tärkeydestä. Sen sijaan kysymykset siitä, mikä sukupuoli on ja miten yhteiskunnallista tasa-arvoa voidaan edistää, mahdollistavat monitahoisuutensa vuoksi hyvinkin erilaisia vastauksia. Tieteelle sinänsä tavanomaiset erimielisyydet ovat erityisen kiperiä feministisessä teoriassa, koska teorian panoksena on myös poliittinen muutos. Voiko ”vääränlainen” teoretisointi haitata naisliikkeen tavoitteita? Filosofit Tina Chanter on toiminut sillanrakentajana erilaisten feminististen suuntausten välillä. Hän on oikea henkilö luomaan retrospektiivisen silmäyksen essentialismikiistan merkitykseen sekä feministisen filosofian nykyisiin ja tuleviin haasteisiin.

Sukupuolta koskevalla essentialismilla eli olemusajattelulla on pitkät perinteet filosofassa ja kulttuurissa laajemminkin. Traditionaalinen mieskeskeinen käsitys ihmisyydestä näki sukupuolet olemuksellisesti erilaisina. Perustavanlaatuisen erilaisuuteen vetoamalla on luotu käsitystä naisesta monin tavoin miestä alempiarvoisena ja oikeutettu naisten sulkemista ulos yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta elämästä.¹ Tällaista historiallista taustaa vasten eron ja erilaisuuden käsittely joutuu miltei väistämättä suurennuslasin alle. Otetaanko sukupuolieroa korostettaessa askel taaksepäin? Palataanko tällöin oletuksiin, joita feministit ovat kyseenalaistaneet sortavina?

Epäilyksenalaisiksi ovat joutuneet feministiset teoreetikot, jotka ovat halunneet tutkia naisten erityispiirteitä ja äityttä myös myönteisinä ilmentyminä. Parinkymmenen vuoden takaisessa essentialismikiistassa erityisesti angloamerikkalaiset feministit epäilivät ja syyttivät Julia Kristevaa, Luce Irigarayta ja Hélène Cixous'ta siitä, että he kirjoituksillaan vaikeuttivat naisliikkeen tavoitteiden saavuttamista. Soppaa olivat sekoittamassa näiden ”ranskalaisen feminismin kärkinimien” tunnettuus sekä lukuisat väärinluennat, joita edesauttoi ranskankielisen ja angloamerikkalaisen filosofisen tradition erilaisuus.² Kristeva, Irigaray ja Cixous nähtiin ”susina lampaiden vaatteissa” eli ajattelijoina, jotka ”ihannoimalla feminiinisyttä” houkuttelevat naiset tyytymään toissijaiseen rooliinsa. Chanter luonnehti vuonna 1993 Kristevan työhön kohdistettua kritiikkiä seuraavasti:

”Epähistoriallinen, biologisesti reduktiivinen, psykologiassa revisionistinen, universalistinen – luettelo rikoksista joihin Kristevan on nähty syyllistyneen. Suhteessa politiikkaan hän ei pärjää juurikaan paremmin. Hänen teorioidensa sanotaan olevan yksinkertaistavia, dogmaattisia, utopistisia,

elitistisiä, klassistisia, heteroseksistisiä, eikä pidä unohtaa mainita hänen taantumuksellista äityden kulttiaan.”³

Syytökset olivat siis kaikkea muuta kuin vähäpätöisiä. Yhdessä Kristevan kanssa syytettyjen penkille istutettiin yhä uudestaan hänen ”rikoskumppaninsa” Cixous ja Irigaray. Kritiikin skaala oli kaikinensa laaja. Essentialismi otettiin kuitenkin usein helposti määriteltävänä ja kyseenalaistamattomana mittatikkuna, jota vasten oikeanlainen eli antiessentialistinen feminismi voitiin määritellä. Tällaiset näkökannat olivat tulkintoina ongelmallisia ja haittasivat vuoropuhelun syntymistä.⁴ Chanter on Kristevaa ja Irigarayta koskevassa tutkimuksessaan oikekonut väärintulkintoja ja valottanut niiden taustaa. Yhtä lailla hän on varoittanut pelkistämästä essentialismia ympäröiviä erimielisyyksiä ainoastaan väärinymmärryksiksi, jotka voi sivuuttaa tyytyväisenä omasta paremmasta tietämyksestään.⁵

Olet työssäsi pyrkinyt korostamaan, että essentialismia koskevassa debatissa oli kyse muustakin kuin pelkästä väärinymmärryksestä. Voitko kommentoida tätä tarkemmin?

Debatit tiivistyvät tiettyinä ajankohtina tiettyjen teemojen ympärille. Essentialismi oli yksi tällaisista teemoista. Nykyisen feministisen teorian tunnussanan voisi sanoa olevan intersektionaalisuus.⁶ Essentialismia koskeva debatti vaikutti teorian poliittisuuden kehitykseen. Se kiteytti tarpeen välttää tekemästä universalistisia väitteitä, jotka perustuvat luonnollistettuihin oletuksiin kaikille naisille yhteisestä kokemuksesta, oli luokka, seksuaalisuus tai ”rotu” mikä hyvänsä.

Debatin mielenmaisemaa määritti konstruktivistinen motivaatio – ajatus, että jopa biologisen sukupuolen [sex] kategoria, joka tavattiin käsitteellistää sosiaalisesti määritetyn sukupuolen [gender] luonnolliseksi perustaksi, oli

tosiasiassa sosiaalisen sukupuolen tuote. Selväksi kävi, ettei ruumis ollut jokin luonnollinen, fyysinen, teoretisoimaton asia, joka yksinkertaisesti toimii jähmeänä ja muuttumattomana pohjana sukupuoliselle ylärakenteelle, joka peittää sen. Pikemminkin ruumiiseen itessään pääsee käsiksi eletyn kokemuksen kautta. Näin ruumis tulee aina tulkituksi merkitysten verkossa, joka järjestää ruumiit heteronormatiivisten oletusten mukaan tiettyihin aseisiin, miehiksi ja naisiksi. Tämä käy erityisen selväksi, kun ajatellaan trans- ja intersukupuolisuuksia koskevia kysymyksiä⁷. Vastasyntyneille, joiden sukupuolielimet eivät ole yksiselitteisesti joko naisen tai miehen, suoritetaan useimmiten kirurgisia toimenpiteitä. Näin heidät saatetaan vastaamaan yhteiskunnan normatiivisia vaatimuksia, joiden mukaan jokainen on tunnistettava joko mieheksi tai naiseksi.⁸ Tunnistautuminen transsukupuoliseksi sekä trans-identiteettien laajempi hyväksyntä on kyseenalaistanut velvoitetta olla joko mies tai nainen kehdestä haetaan. Sukupuoli ei ole enää, mikäli on koskaan ollutkaan, selkeästi osa biologista perustaa; pikemminkin se on normatiivinen ohjeistus.

Eräät ajattelijat, jotka identifioitiin ”ranskalaisiksi feministeiksi” ja joita inspiroi ainakin osittain psykoana-

lyttinen näkemys sukupuolierosta, kokivat rajoittavaksi angloamerikkalaisten feministien dogmaattisen kiellon, jonka mukaan mistään luontoa koskevasta ei saanut puhua. He vastustivat kieltoa ja ottivat luonnon käsitteen uuteen käyttöön. Voidaan sanoa, että nämä ajattelijat vastustivat tapaa, jolla heidän työtään, sanojaan, ajatteluaan valvottiin. Ja tietyssä mielessä keskustelu on kulkenut täyden kierroksen, sillä nykyisin monet angloamerikkalaiset feministit tutkivat materialismin ja feminismin suhdetta; jotkut ovat innoittuneet bergsonilaisesta vitalismista, toiset taas luonnon käsitteestä, joka voidaan jäljittää aina Schellingiin asti. Tällaisesta metafysisestä näkökulmasta luonto ei ole staattinen vaan pikemminkin elävä, liikkuva voima. Luontoa ei näin voi hahmottaa ensisijaisesti jonakin, mistä feministien on velvollisuus sanoutua irti tai ottaa etäisyyttä. Saman asian voi muotoilla sanomalla, että mikäli konstruktivismi on oikeassa esittäessään, että luonto on aina merkityksien läpikäyntä, niin toisaalta myöskään luonto ei ole muuttumaton perusta, jota kulttuuri työstää, vaan itessään elävä ja liikkuva ja ikuisessa muutoksessa.

Tina Chanter on alun perin brittiläinen, sittemmin yhdysvaltalainen filosofian professori DePaulin yliopistossa. Kirjoituksissaan hän on perehtynyt erityisesti Luce Irigarayn, Julia Kristevan sekä Emmanuel Levinasin ajatteluun. Chanterin teos *Ethics of Eros. Irigaray's Re-writing of the Philosophers* (1995) on yksi keskeisimmistä Irigarayn filosofiaa käsittelevistä tutkimuksista. Kirjassa tuodaan esiin Irigarayn työn yhteydet Levinasin ja Heideggerin (uudelleen)ajatteluun. Chanter käsittelee laajassa tuotannossaan aiheita sukupuolesta, erilaisista syrjinnän muodoista ja kirjallisuudesta aina elokuvateoriaan ja visuaaliseen kulttuuriin. Hänen uusin kirjansa *Whose Antigone? The Tragic Marginalization of Slavery* (2011) pureutuu orjuuden marginalisoinnin käytäntöihin.

”Feministisen tutkimuksen muodot, jotka nousivat taantumuksellisia ajattelutapoja vastaan, saattavat muuttua pakkopaidaksi. Tämä pätee kaikkiin poliittisiin liikkeisiin.”

Affektien poliittisuus ja feministisen itsekritiikin tärkeys

Jos muistelet 80- ja 90-lukuja, näetkö feministisen teorian kentän kehittyneen vastakkainasetteluista kohti hedelmällistä vuorovaikutusta ”ranskalaisten” ja ”angloamerikkalaisten” feministien välillä? Mitä pidät tällä hetkellä feministisen ajattelun keskeisenä kysymyksenä, mikäli sellainen on nimettävissä?

Mielestäni affektien keskeinen rooli feministisessä ja *queer*-teoriassa⁹ sekä rotua koskevia kysymyksiä tutkivassa teoriassa on perintöä hedelmällisestä vuorovaikutuksesta angloamerikkalaisten ja ranskalaisten teoreetikojen välillä. Monet ajattelijat ovat uudelleentulkinneet ja tehneet saavutettavaksi psykoanalyttista teoriaa tavoilla, jotka taipuvat poliittisiin sovelluksiin. Puhdasoppinen lähestymistapa freudilaiseen tai lacanilaiseen psykoanalyttiseen teoriaan vaatii, että sukupuolirooli säilyy perustavana kysymyksenä. Feministiset tai *queer*-teoreetikot, jotka kiinnittävät huomion imaginaarisen ja symbolisen muodostumiseen työskennellessään esimerkiksi rodullisten identifikaatioiden parissa, menevät sitä vastoin psykoanalyttista perustahakuisuutta syvemmälle. Yhtäältä affektien saamalla roolilla taas on yhteys Deleuzen Spinoza-luentoja feministisiin sovelluksiin – voi mainita esimerkiksi sellaiset ajattelijat kuin Rosi Braidotti, Moira Gatens ja Genevieve Lloyd. Toisaalta taas kyse on suodattamisesta psykoanalyttisen teorian uudelleenlentojen kautta – kuten Teresa Brennanin työ

tunteista poliittisessa sitoutumisessa tai Lauren Berlantin tutkimukset sekä Sara Ahmedin tuotanto, joka käsittelee affektien kiertoa.

Affektit jäsentävät merkitystä tavoilla, joita ei aina tiedosteta symbolisella tasolla. Affektien sotkuisuuden käsittely jätetään usein vähemmän etuoikeutettujen ryhmien tehtäväksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa mielenosoitukset riistäviä työoloja tai matalaa palkkausta vastaan pelkistetään valtavirtamediassa ei-oikeutetuiksi valituksiksi tai tunteellisiksi purkauksiksi, joita esittävät ihmiset, joiden tulisi tietää paikkansa. Niitä ei tunnusteta järkeenkäyviksi argumenteiksi, joita esittävät epäoikeudenmukaisesta tulonjaosta kärsivät ihmiset.

Voiko essentialismia koskeva debatti paljastaa tai jopa opettaa jotakin erilaisten traditioiden ja ajattelutapojen kohtaamisista sekä niissä ilmenevistä ongelmista?

Feministisellä teorialla, siinä missä kaikella muullakin, on historiansa. Essentialismia koskeva debatti kiteytti tietyn hetken. Nykyään keskustelu intersektionaalisuudesta – sen merkityksestä, sen hyödyllisyydestä käsitteenä tai metaforana ja sen suhteesta identiteettipoliittikkaan – hallitsee tutkimuksen käsitteellistä kenttää. Joissakin tilanteissa feministisen tutkimuksen muodot, jotka ovat nousseet taistelemaan taantumuksellisia ajattelutapoja vastaan, muuttuvat pakkopaidaksi – sama ongelma koskee tietysti kaikkia poliittisia liikkeitä. Feministinen tutkimus on altis tulemaan osaksi sitä, mitä Jacques Rancière kutsuu poliisijärjestykseksi (*la police*):

tulemaan osaksi konventionaalaisia tai dogmaattisia tapoja hahmottaa maailma, muotoutumaan erottamattomaksi osaksi niin kutsuttua ”maalaisjärkeä”. Kun näin tapahtuu, on tarpeellista tutkia käsitteitä, joihin keskustelu on asettunut. Vaarana on, että alkujaan radikaalit käsitteet muodostuvat dogmiksi, feministiseksi tai *queeriksi* oikeaoppisuudeksi, ja päätyvät määrittämään jäykkiä tai lainomaisia vastauksia, joiden pysähtyneisyyttä on vuorostaan syytä horjuttaa.

Intersektionaalisuudelle on keskeistä ajatus, että rotu, sukupuoli ja luokka leikkautuvat keskenään, eikä niitä ole olemassa erillään toisistaan. Sen sijaan ”rotu” ja luokka muuntavat sukupuolta sekä päinvastoin. Tämä on avannut tärkeitä näkökulmia. Intersektionaalinen teoria on ollut ja on edelleen keskeisessä osassa taistelussa valkoista hegemoniaa vastaan.

Pysyäkseen elävänä feministisen teorian tulee kuitenkin jatkuvasti haastaa oma dogmaattisuutensa. Samastumisten osoittautuessa sarron ehtojen jäljittelyksi ne on syytä jättää taakse. Silloin kun ”rodun”, ”luokan” tai ”sukupuolen” nimikkeet – jotka ympätään tiettyihin ryhmiin oikeuttamaan niiden jäsenten kokemuksia – muuttuvat välineiksi, jotka rajoittavat kokemusten

ilmaisu ja kätkevät yksilöiden välisiä eroja ryhmien sisällä, on tällaisten leimojen hegemoninen vaikutus haastettava. Lesboyhteisöjen alkaessa vahtia jäseniään vaatien samastumista joko *butchiksi* tai *femmeiksi* on tällaiset vaatimukset syytä kyseenalaistaa. Naisille tarkoitettujen tilaisuuksien valvominen sen varmistamiseksi, että niissä todellakin vierailee vain naisia, voi sulkea ulkopuolelle transihmisiä. Tällainen valvonta perustuu ongelmallisiin ja dogmaattisiin käsityksiin siitä, mitä naisesta käyminen merkitsee.

On tarkasteltava edistyksellisen politiikan historiallisen kehityksen logiikkaa. Aikanaan radikaali voi muuttua myöhemmin hegemoniseksi ja rajoittavaksi, jolloin on murtauduttava irti sen hallinnasta. Feministisen politiikan ja teorian tulee jatkuvasti haastaa itseään, jotta ne voivat ehkäistä muuttumistaan totunnaisuudeksi, refleksinomaiseksi jatkamiseksi tutulla kuluneella uralla. Jonkin aikakauden ja ryhmän radikaali ajattelu voi muuttua taantumukseksi toisessa tilanteessa. On pysyttävä valppaana sen varalta, että tapamme ajatella ja olla ovat tulleet liian mukaviksi, että ne voivat sisältää sokeita pisteitä ja kaivata ravistelua.

Viittet

- 1 Erilaisista naiskäsitteistä filosofian historiassa ks. esim. *Nainen, järki ja ihmisarvo* 1985. Perinteisten sukupuoliroolien essentialisuudesta, ks. Elizabeth Grosz:n teksti tässä lehdessä sivuilla 61–72.
- 2 ”Tähteyden” toisen puolen mainitsee Whitford 1991, 5. Traditioiden erilaisuudesta ks. Chanter 1995, 21–46 ja Heinämaa 1996, 110–131. Ristiriitoja aiheutti se, että psykoanalyysia tunnettiin suhteellisen huonosti Yhdysvalloissa, mutta tilannetta kärjisti myös psykoanalyysin huono maine yhdysvaltalaisen feministien keskuudessa. Ks. esim. Rojola 1996, 171–173.
- 3 Chanter 1993, 182.
- 4 Ks. Schwab 2007 tavoista käyttää Irigarayta ”ongelmallisen feminismin” mittana. Elizabeth Grosz käsittelee essentialismisyyttä tämän numeron sivuilla 61–72.
- 5 Chanter 1993.
- 6 Intersektionaalisuus viittaa näkemykseen, jonka mukaan erilaisia syrjintää tuottavia rakenteita ei voida riittävästi tutkia ja purkaa toisistaan erillään. Ks. esim. Karkulehto, Saresma, Harjunen & Kantola 2012.
- 7 Transsukupuolinen henkilö kokee, että hänen sukupuoli-identiteettinsä ja ruumiinsa välillä on ristiriita. Transihmisyys viittaa kattokäsitteensä erilaisiin epätyypillisiin sukupuolen muotoihin. Intersukupuolisuus taas tarkoittaa synnynnäistä

- 8 tilaa, jossa ihmisellä on sekä tytön että pojan ruumiillisuutta eli sukupuoli ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä. Ks. <http://www.transtukipiste.fi/>
- 8 Suomessa lääketieteen lisensiaatti ja lastenkirurgi Mika Venhola on pyrkinyt herättämään keskustelua ja tuomaan esille eettisiä ja lääketieteellisiä ongelmia, jotka liittyvät intersukupuolisten vastasyntyneiden kirurgisiin toimenpiteisiin. Kysymys koskee sitä, onko intersukupuolisuus sukupuolisen kehityksen häiriö vai luonnollista fysiologista vaihtelua. Venhola on painottanut, että usein leikkauksille ei ole lääketieteellistä syytä, vaan niiden taustalla on normatiivinen käsitys sukupuolesta. Joissakin maissa varhaista kirurgiaa sukupuolielinten normalisoimiseksi ei enää suositella. Ks. Venhola 2001.
- 9 *Queer*-tutkimuksella viitataan laajasti mm. sukupuolentutkimuksen ja kriittisen teorian osa-alueeseen, joka keskittyy kulttuurisesti ei-normatiivisiin (ts. ei-norminmukaisiin) identiteetteihin ja käytäntöihin.

Kirjallisuus

- Chanter, Tina, *Ethics of Eros. Irigaray's Rewriting of the Philosophers*. Routledge, London & New York 1995.
- Chanter, Tina, Kristeva's Politics of Change. Tracking Essentialism with the help of a sex/gender map. Teoksessa *Ethics,*

Politics, and Difference in Julia Kristeva's Writing. Toim. Kelly Oliver. Routledge, London & New York 1993.

- Heinämaa, Sara, *Ele, tyylä ja sukupuoli*. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija, Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna, Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4/2012, 17–28.
- Nainen, järki ja ihmisarvo. Esseitä filosofian klassikoiden naiskäsitteistä*. Toim. Lilli Alanen, Leila Haaparanta & Terhi Lumme. WSOY, Helsinki 1985.
- Rojola, Lea, Ero. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Vastapaino, Tampere 1996.
- Schwab, Gail, Reading Irigaray (and Her Readers) in the Twenty-First Century. Teoksessa *Returning to Irigaray. Feminist Philosophy, Politics and the Question of Unity*. Toim. Maria C. Cimitile & Elaine P. Miller. State University of New York Press, Albany 2007.
- Venhola, Mika, Intersukupuolisuus. 2001. Verkossa: <http://www.transtukipiste.fi/doc/Intersukupuolisuus.pdf>
- Whitford, Margaret, *Luce Irigaray. Philosophy in the Feminine*. Routledge, London & New York 1991.